

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU

Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT

Doç. Dr. Gültekin ORANSAY

Doç. Dr. Esat COŞAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA - 1976

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri</i>	1
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>İslâmda Kadın Hakları</i> ..	37
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Rights of Woman in Islam</i> ..	45
Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>Ibn Şihâb Ez-Zuhurî</i>	51
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Allah-İnsan İlişkisi</i>	85
Prof. Dr. Hikmet TANYU, <i>Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde bir Araştırma</i>	123
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü</i>	143
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Türk Din Musikisi Tür, Makam ve Usullarının Kodlanması</i>	151
Doç. Dr. Mehmet S. HATİBOĞLU, <i>İslâm Mükellefiyet Anlayışı ve Buna Aykırı Bir Mâlikî-Hanefî Kıyâsı</i>	185
Doç. Dr. Halûk KARAMAĞARALI, <i>Kaysrideki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar</i>	199
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>Anadolu'da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında</i>	247
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>The Order and Convent Art From XIIth to XVIth Centuries in Anatolia</i>	277
Dr. M.Rami AYAS, <i>Mehmed İzzet Bey'in Bir Yazısı</i>	285
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'âdet kavramı</i>	303
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İmam Hatip Lisesinde Uygulama Dersleri</i> ..	317
Dr. Etem Ruhi FIĞLALI, <i>İbâdiye'nin Siyasi ve İtikâdî Görüşleri</i>	323

	Sayfa
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Hacr</i>	345
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma</i>	357
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yabancı Bir Yazarın Atatürk Hakkındaki Düşünceleri</i>	363
Çeviren: M. Turhan ÖZDEMİR, Hartmut SCHÖKEL <i>Sumer Dinî</i>	367
Çeviren: Dr. Günay TÜMER, Lewis HODOUS <i>Konfüçyüs Dini</i>	391

KİTAP TANITMA VE TENKİTLER

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Er-Râzî Müfessiren</i>	411
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Modern Dünyada İslam Vahyi</i>	415
Dr. Mustafa FAYDA, <i>Kitâbu'l-Cihâd</i>	421
Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>L'Identité Culturelle de l'Islam</i>	425
Dr. Günay TÜMER, <i>Beyrunî'ye Armağan</i>	429

ANADOLU'DA XII-XVI. ASIRLARDAKİ TARİKAT VE TEKKE SANATI HAKKINDA

Beyhan KARAMAĞARALI

Moğul istilâsı Anadolu'da politik, sosyal ve ekonomik sâhalarda olduğu gibi İslâm sanatının her dalında da kendisini hissettirmiştir. Doğu ve Batı Türkistan, Moğulistan ve İran'dan gelen yeni unsurlarla Anadolu İslâm sanatı her alanda yeni bir karakter kazanmıştır¹.

Anadolu'ya Moğulların akınları ile halk arasında moral çöküntü başlamış ve halk şeyh ve dervişlerin etrafında toplanarak yeni ümitler aramışlardır. Alamut Kalesinin Hülâgû tarafından tahribi ile de birçok bâtinî inançlı şeyh ve dervişler Anadolu'ya yayılmışlardır. Bu devir Anadolu'nun tarikat tarihi bakımından en karışık devridir. Pekçok bâtinî şeyh ve derviş kendi fikir ve inançlarını yaymak için köy köy, şehir şehir dolaşmıştır. Böylece de bir tarikat edebiyatı, mûsikîsi ve plâstik sanatları ile, şeklini yine kendi içinden alan bir tekke mimârîsi ortaya çıkmıştır.

Tekke mimârîsi üzerinde bugüne kadar bazı çalışmalar yapılmış, bunların biçimleri üzerinde fikirler yürütülmüştür². Fakat plâstik sanatları üzerinde ciddî bir çalışma yapılmamış; yapılan çalışmalarda bu

1 Halûk Karamağaralı, Anadolu'da Moğol İstilâsından Sonra Yapılan Dinî Mimarlık Eserlerinin Plan ve Form Özellikleri, basılmamış doçentlik tezi. 1964; Halûk Karamağaralı, Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Bazı Mülâhazalar, 235-239.s. (Selçuklu Araştırmaları Dergisi III, Ankara 1971).

2 Semavî Eyice, Osmanlı-Türk Mimarîsinin Bir Cami Tipi Hakkında (Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Tebliğler, Ankara 1962), 187-188 s. Semavî Eyice, İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler (İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, XXI (1963), 1-64 s. Semavî Eyice, Trakya'da İncecik'te Bir Tabhaneli Cami (Tarih Encümeni Dergisi 1970, I.sayı), 171-196 s. Semavî Eyice, Boyalı Köy Hanıkahtı (Türkiyat Mecmuası XVI, İstanbul 1971) 39-56.s., Yılmaz Önge, Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi: Konya Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi, (Önasya Dergisi, III. c., 28. sayı, 1967).

eserlerin tarikatlerle alâkası üzerinde durulmamış; eserler başka açılardan ele alınarak başka biçimde değerlendirilmiştir. Tekke edebiyatı, mûsikîsi ve kıyafetleri ise bizim konumuzun dışında kalmaktadır.

Bu tarikatler içinde yetişen sanatkârlar tarikatlerinin inanç ve âdetlerini yaptıkları eserlerinde yansıtmışlardır. Fakat isimlerini eserlerine kaydetmedikleri için hangi sanatkârın neyi yaptığını tesbit etmek son derece güç olmakta, çoğu kere de faraziye yürütmekten ileriye gidilememektedir.

Çoğu isimleri yazılı olmayan sanatkârların yaptığı tezyinî eserlerden tarikat sanatı için en tipik olanlar mezartaşlarıdır. Kırşehir, Sivas ve Tokat'ta bulunan mezartaşları üzerindeki sembolik aslan-güneş (Şîr-u Hurşid) veya yalnız aslan kompozisyonları ile Hz.Ali (1.res.); kartal, kaz, leylek, turna (2.res.) ve güvercin (3.res.) motifleri ile de tarikatlerce sevilen ve hürmet edilen şahıslar temsil edilmişlerdir³. Horoz da bâtinî tarikatlerde ve Bektaşilikte kutsal bir hayvandır. Tokat Müzesinde bulunan bir mezartaşı üzerinde çift başlı bir horoz figürü mevcuttur (4.res.)⁴. Mezartaşları üzerinde bulunan rozetlerin de alevîlerce bir mânâsı vardır. Bunlar kutsal sayılan şahısları ifade ederler. Üç rozet, Ali-Allah-Muhammed teslisini; beş sayısı Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma'yı; oniki rozet, oniki imamı (isnaaşeriye); ondört, ondört Masûm-ı Pâk'ı yani Kerbelâ Şehitlerini; onyedî, onyedî Kemerbest'i ifade eder. Ayrıca 4, 6, 7, 8, 9 ve 32 rakkamlarının da kutsal mânâları vardır (5-6.res.)⁵. Bunlardan başka Tokat'ta bir mezartaşı üzerinde görülen haşhaş dalı tasviri bâtinîliğe inananları cennete götüren mukaddes bir bitkidir (7-8.res.)⁶. Bu inancın XVIII.asra kadar yaşadığını yine mezartaş-

3 Beyhan Karamağaralı, Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında (Selçuklu Araştırmaları Dergisi II, Ankara 1970, 89-103.s.; Beyhan Karamağaralı, Ahlat Mezartaşları, Ankara 1972, 2-20.s.

4 Beyhan Karamağaralı, Sivas ve Tokat..., 92-93.s.; Beyhan Karamağaralı, Ahlat..., 12-15.s.

5 Beyhan Karamağaralı, Sivas ve Tokat..., 96.s., Beyhan Karamağaralı, Ahlat..., 17-18.s.; Cavit Sunar, Melâmilik ve Bektaşilik, Ankara 1975, 133, 134, 144, 147, 150, 184.S.

6 Haşhaş dalının cenneti temsil etmesi keyfiyeti Bektaşiliğin esasında yoktur. Fakat Tokat'ta devrinin mühim simalarından birinin mezartaşını süsleyecek kadar popüler olmuştur. Taptuk Emre'nin şeyhi, Sarı Saltuk'un müridi olan ve Moğol Hakanları tarafından çok sevilen ve sayılan Barak Baba esrar kullanırdı (A. Gölpmarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961, 23.s.; Kaygusuz Abdal

Allah Tangrı yaratan gel içegör eur'adan

Yar ile yar olagör ağyar çıksun aradan

larında tesbit edebilmekteyiz (9.res.). Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde bulunan (Env.nu.892) mezartaşı üzerindeki iki insan figürü XIII.asrın son çeyreğinde önemli bir şahsiyet olan, ahîlerin başı Ahî Ahmed Şah ile ona hayatını her an vermeğe hazır olan "feta"sını tasvir etmektedir (10.res.)⁷.

Taş eşya arasında figürlü çeşme lüleleri de bulunmaktadır. Hacı Bektaş Dergâhındaki Aslanlı çeşmenin aslan şeklindeki mermer lülesi ve aslanın başı üzerindeki "يا علي Ya Ali" ibâresi ile iki dilimli kılıç (Zülfikâr) motifi⁸ bize yine bu hayvanın Hz. Ali'yi sembolleştirdiğini gösterir (11.res.).

Konya Mevlevî Dergâhına hediye olarak gönderilen, üzerinde horoz, insan ve çift başlı aslan figürleri bulunan Nisan Tası da yine tekke sanatı içinde düşünülmelidir⁹ (12.res.).

Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunur, bir tekke veya zâviye için veya bu inançtaki sanatkârlar tarafından yapılmış ahşap kapı kanatlarının üzerindeki aslan-madalyon kompozisyonları, tıpkı mezar taşlarında olduğu gibi, Hz.Ali'yi sembolize etmektedirler. Karaman'dan İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesine gelen kapı kanadının da yukarı kısmında iki aslan, ortada bir madalyon ve bunun altında yanlarda iki hayali yaratık ve ortada elips şeklindeki küçük bir madalyon içinde, çömelmiş bir kadıncı figürü mevcuttur¹⁰ (13.res.). Akşehir Kileci Mes-

müralarında esrara olan düşkünlüğü belirtiyor. Burada esrar yâre ulaşmak için bir vasıta (A. Gölpinarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, 120-121.s.; Muhyeddin Abdal'da

Muhyeddin'im haşhaşım

Ehl-i vahdedim hoşum

Tarikat fakrım oldu

Anm için traşım

diyerek haşhaşım ehemmiyetini anlatıyor (S.Nüzhed Ergun, Bektaşî Şairler ve nefesleri, İstanbul 1957). 153. s.

7 Beyhan Karamağaralı, Sivas ve Tokat..., 101-102.s.; Beyhan Karamağaralı, Ahlat..., 3-4.s.

8 Bedri Noyan, Hacı Hacı Bektaş, Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri, İzmir 1969, 19.s.

9 M.Zeki Oral, Nisan Tası, Ankara 1954.

10 Çömelmiş kadın figürüne tarihten evvelki devirlerden itibaren Doğu ülkelerinde rastlanmaktadır (Hans Henning von der Osten, Ancient Oriental Seal in the Collektion of Mrs. A.B. Brett, Chicago, Vol.37, pl.9, nu.91; Ward, Seal cylinders of W. Asia, Washington 1910, pp.196; L.L. Legrain, Ur excavation, Vol.III, Newyork 1936, pl.14); Fakat Güney-doğu Asya ve Hindistan'da bu motif tanrıça olarak Brahmanizm'e ve Budizm'e girmiştir (H.D.Sankalia, The nude goddess or "Shameless woman" in western Asia, India and South-eastern Asia, 111-123.S., Artibus Asiae, Vol.XXIII, I, Askona 1960.

cidinde bulunan horoz ve ejder tasvirli dolap kapakları da bir tarikat sanatı içinde izah edilebilir (14.res.).

Her tarikate, her şeyhe göre özel şekiller alan mâdenî alemler de tekkelerde yetişenlerin, o tarikatın dünya görüşünü bize aksettiren eserlerdir. Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunan 5432 nu.lı sancak alem Seyyidgaziden getirilmiş olup, pirinçtendir. Tepedeki “الله Allah” yazısının altında karşılıklı iki horoz figürü vardır. Onun altında yine horoz başına benzeyen iki motif, en altta, yanlarda da iki aslan ile aslanların ayakları altında, çok stilize geyik veya tavşana benzeyen iki figür görülür (15-16.res.). 487 nu'lü alemin ortası bakır, ejderleri ise demirdendir. Ucu zülfikâr ile nihayetlenen alemin yanlarını iki ejder figürü çevrelemektedir (17.res.). 5438 nu.lı alem Afyonkarahisar'dan bir Mevlevî tekkesine getirilmiştir. Üç bölüm hâindedir. Üstte “ياالله ya Allah!” yazısını, başları kopmuş, elips şeklinde bükülmüş iki ejder çevreler. Bunun altında daha büyük bir çift ejder ile nihayetlenen bir elips vardır. İçinde “حسن ، حسين ، محمد ، ابوبكر ، Ebû Bekr, Hasan, Hüseyin” kelimeleri yer alır. Bunun altında büyük, ejder başlı bir elips daha vardır. Bunun yukarı kısmında “عثمان Osman”, onun altında “لا اله الا لا إلهة il'î-Allah, Ali veliyu'l-Lah” ibâresi mevcuttur¹¹ (18.res.). Bu alem ile 5432 nu.lü alem kanaatimizce birbirine çok yakın iki şablondan çıkmıştır. Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunan bir tekke bayrağı alemi ise halk arasında “Fatma ananın eli” olarak anılan pençe-i Âl-i Abâ şeklindedir (19.res.). Pirinçten yapılmış olan bu aleme çok benzeyen bir de mühür vardır (20.res.).

Asâ ve teberler de ihtiva ettikleri motifleri ile tekke küçük sanatlarının vazgeçilmez örnekleridirler (21.res.).

Şifa aynalarını da tekke sanatı içinde düşünmek lâzımdır. Fener ve şamdanlar da ihtiva ettikleri motifleri ve kolları ile bir tarikat sanatı içinde ele alınmalıdırlar. Kırkbudak olarak anılan, Hacı Bektaş Dergâhına ait şamdanın kırk kolu, Kırk İmamı sembolize etmektedir (22.res.). Bütün bu saydığımız madenî eşya tekke sanatının parçalarıdır.

Tekke ve zâviyelerin duvarlarında veya kapılarında görülen motifler de o tekkenin inançları ile ilgilidir. Meselâ Tokatta Şeyh Mekkun türbesinin iç duvarlarına linear olarak çizilmiş, muhtemelen Şeyh Şi-

¹¹ H.Z.Koşay-P.Çetin, Etnografya Müzesindeki Alemler (Türk Etnografya Dergisi, III, 1958, Ankara 1959, 84-85.s.

hâbeddin Sühreverdî'nin türbesini tasvir eden resim (23-24.res.) ile bir derviş tarafından çekilen iki geyik figürü vardır (25.res.). Niksarda Çöreği Büyük Tekkesi'nin portali üzerinde de bir geyik kabartması mevcuttur (26.res.). Geyik boynuzları tekke ve türbelere konulur. Bursa'nın fethinde yandırı dokunan Geyikli Baba geyikleri ile konuşurdu.¹² Hacı Bektaş Velî de bir kolunun altında bir geyik ile resmedilmiştir (27.res.). Görüldüğü gibi geyik figürü de Bektaşî ve bâtinî tarikatlerce ehemmiyet kazanmıştır.

Bu güne kadar, Mevlevîliğin dışında, tarikatlerin âyin ve merâsimlerini, âdetlerini, kıfayetlerini gösteren, devirlerinden kalma resimli yazmalar bulunamamıştır. Batinî tarikatlere kollarını açan halka inançlarını ve âdetlerini bir taraftan yaymak, bir taraftan da merâsimlerini icra etmek için şeyh ve dervişler köy köy, şehir şehir dolaşmışlardı. Bir dâî ve mürşit sıfatıyla dolaşan bu şahıslar âyinlerini öğretebilmek için beraberlerinde taşıdıkları rulo ve levhaları gösterirlerdi. Çünkü bu tip resimler taşınmağa çok müsait idiler.

Topkapı Sarayı Hazine Kitaphânında bulunan Env.nu.2153 ve 21-60 olan albümlerde bulunan bazı minyatürler bu meseleye kısmen ışık tutmaktadır. Bahsi geçen resimlerin bir kısmı rulolar, bir kısmı da büyük panolar hâlinde idi. Bunlar albümlere yapıştırılmak için bazı yerlerinden kesilmişler ve aslı hüviyetlerini kaybetmişlerdir¹³. Bu minyatürlerin de büyük kısmı tarikatlerle ilgilidir. Fakat hangi tarikate ait olduklarını tesbit etmek kolay olmamaktadır. XIII. asrın ortalarından itibaren Anadolu'da İslâm kisvesi altında Barakiler ve bunun bazı tarikatler şamanî fikir ve âdetleri devam ettirmişlerdir. Barakî tarikatinin kurucusu Barak Baba Tokatlı idi ve Sarı Saltuk'un müridi idi. Yesevîliğe bağlıydı. Kalenderî dervişler gibi çıplak dolaşır, beline bir futa sarardı. Başına öküz boynuzları takar, kendisi gibi kıyafetli, ellerinde tambur, kudüm ve boynuzlar olan 8-9 kişilik gruplarla köy köy dolaşır, ayrı gibi bağırıp maymun gibi oynardı¹⁴. Bu malûmat, adı geçen

12 Beyhan Karamağaralı, Ahlat..., 16-17.s., M.Neşri, Kitab-ı Cihan Nüma(neşre hazırlayanlar: F.R.Onat-M.A. Köymen), C.I, Ankara 1949, 168-169.s.; Evliya Çelebi, Seyahatname, C.II, 49.s.; H. Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara 1967, 187-188.s.

13 Beyhan Yörükân (Karamağaralı), Topkapı Sarayı Müzesindeki Albümlerde Bulunan Bazı Rulo Parçaları (Sanat Tarihi Yılığ 1964-1965), 188-189.s.

14 Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, Dersaadet, 1328-1330, 460-464.s.; A. Gölpinarlı, Yusuf Emre ve Tasavvuf..., 22-23.s.

albümlerdeki bazı minyatürlerle çok büyük bir münasebet göstermektedir. 2153/64B numaralı minyatür ölçülerinin büyüklüğü ve buna rağmen kesilmiş oluşu ile bir rulo veya levha şeklinde idi. Resimde bir grup, çalgı çalarak ekstas halinde dans etmektedir. Figürlerin bellerine futa sarılmış, başlarına da boynuz takılmıştır (28.res.). 2153/29B nu.lı resimde ise yine bir grup dairevi bir kompozisyon içinde bir merâsim icra etmektedir. Soldaki figür elinde bir kadeh tutmakta, ortadaki ise bir ata bizim bugün için anlayamadığımız bir şeyler yapmaktadır. Önde ekstas halinde bir kadın eli ile "teslis" işaretini yapmakta, yani bu âyini Ali-Allah-Muhammed için icra ettiklerini ifâde etmektedir (29-30.res.). Bunlardan başka, Env.nu.2153/38B olan minyatürde de kalenderî dervişler görülmektedir. Figürler birer eteklik giymişler ve arkalarına birer leopar derisi atmışlardır. Soldakinin elinde süslü bir torba (muhtemelen cur'a) bulunmaktadır (31.res.). Uzun sakalları vardır. Sakal, bıyık ve baş tıraşı kalenderîlerin bir vasfı olmakla beraber, hep sine şâmil değildir. Sarı Saltuk ve Barak Baba tıraş olmazlardı¹⁵. 2153/129Bnu.lı minyatürde de çıplak ayaklı, başları tıraşlı, kısa eteklikli, sırtlarında birer post atılmış iki figür görülmektedir. Sağdakinin elinde bir keşkül vardır. Burada da Rûm Abdalları denilen kalenderî-meczublar tasvir edilmişlerdir. Kaynaklara göre abdallar sırtlarına hayvan postu atarlar, başlarına börk giyerler, boyunlarına ve kulaklarına halkalar takarlar ve vecd hâline gelmek için esrardan faydalanırlardı¹⁶ (32.res.). 2153/128A nu.lı resimde boyunlarına ve kulaklarına halkalar takılı ellerinde asâ bulunan figürler de yine batmî dervişleri sembolize etmektedir (33.res.). Bu dervişlerin hastaları iyileştirdiğine de inandırdı. Anadolu Abdallarından Kaykusuz yazdığı bir şiirinde bir hastanın tedâvî için Abdal Musa'ya gelişini ve basit kıyafetlerini anlamaktadır, 2153/55A nu.lı minyatürde, asâları, keşküleri, börkleri ve basit kıyafetleri ile bir derviş grubu gösterilmiştir. Eşek üzerinde oturan yaşlı figür gezginci dervişlerden birini, diğer şahıslar da müridleri göstermektedir. Solda, sırtında bir hasta kadın taşıdığı anlatılmak istenen figür, hastasını tedavîye getirmiş olmalıdır (34.res.).

15 A. Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, 44.s.; Barak Babamın, kumral güre saçlı, bıyığının ve kirpiklerinin uzun, kaşlarının kalın burnunun iri kendisinin de çok kirli olduğunu Aynı tarihinden naklen H.Hüsameddin vermektedir (Amasya Tarihi, 461.s.).

16 Esrarın Bektaşî ve Bâtınî tarikatlerdeki önemi için: bk.not.6 ve Reşat Ekrem Koçu, Esrar Mad. İstanbul Ansiklopedisi 5357.s., İstanbul 1969.,

Bütün bu resimlerde kemikli, deforme edilmiş yüzler, iri ve kalın vücutlar ile el ve ayaklar tasvir edilmiştir. Kıfayetler basit ve sadedir. Resimler bütünüyle renk ve kompozisyon bakımından zengin değildir. Merâsim ve dans sahneleri tercih edilmiştir. Fakat hepsinde dikkati çeken kıvrak bir işleniş vardır. Elbiseler vücut hareketlerine göre dalgalanmakta ve bu hal ifadeyi kuvvetlendirmektedir. XV-XVI. asrın başlarında idealize edilmiş figürleri, bol yalnız ve zengin renkleri ile resimler yapan saray resim okulları anlayışından tamamen farklı olan bu eserler, taşrada ve muhtemelen gezginci gruplar tarafından yapılabilecek bir sadelik içindedir. Bilindiği gibi, saray atölyelerinde minyatürlerin konularını zengin saray hayatı, saray kadınları, aşk, kahramanlık, av sahneleri ile peygamberin hayatı teşkil ediyordu.

Bu tarikatlerle ilgili minyatürlerin menşei ve katı tarihi henüz bir açıklığa kavuşturulmamıştır. Hernekadar bu eserler sınıflandırılmış tarihlendirilmeye çalışılmışsa da¹⁷ bunların Fatih albümleri içinde mü-talea edilmeleri yanlış neticelere yol açmıştır. Fatih albümünde bulunan resimler arasındaki münasebet, aynı koleksiyonda toplanmak ve sonradan üzerlerine imza atılmış olmaktan ibarettir. XIII.asrın ikinci yarısından, XV. asrın ortasına kadar olan zaman, tarikat zâviye ve tekkelerin en kesif faaliyette buldukları devredir. Tekke ve zaviye inşası ile pekçok figürlü mezartaşının yapılması bu zamana rastlanmaktadır. Tekke ve tarikat sanatının meydana çıktığı bu devir, bu minyatür grubunun yapılabilmesi için gereken sosyal şartlara sahipti. Kanaatimizce bu resimler XIV. asrın ikinci yarısı ile XV. asrın ortalarında yapılmış olmalıdır. Bu devirde Doğu ve Batı Türkistan, İran ve Anadolu derviş ve müridlerinin daima dolaştıkları ve oradan oraya yer değiştirdikleri bir bölge idi. Anadolu'dan bahseden kaynak eserlerde hernekadar bu resimlerde gördüğümüz şahıslara benzer tipler anlatılıyorsa da, bu gezginci ressamlar için tek bir merkez düşünmek hatâlı olacaktır. Sanat-kârlar bu levha ve ruloları konakladıkları yerlerde yapmaya başlıyor, muhtemelen başka bir konakta tamamlıyorlardı ve gerektiğinde halka gösteriyorlardı.

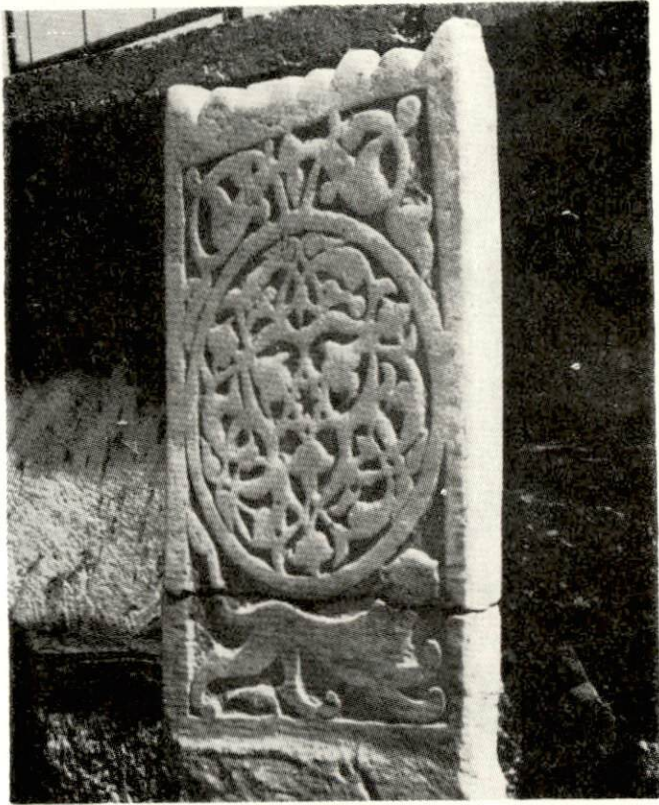
17 Beyhan Yörükân (Karamağaralı), Topkapı Sarayı Müzesindeki Albümlerde Bulunan Bazı..., 188-199.s.; Oktay Aslanapa, Türkische Miniaturmalerei am Hofe Mehmed des Eroberers in İstanbul (Ars Orientalis I, 1954) pp.77-84; R. Ettinghausen, Some painting in four İstanbul albums (Ars Orientalis I, 1954), pp.92-103.s.; Z.V. Togan, Topkapı Sarayında Dört Cönk (İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, I.c., 1953, İstanbul 1954) 73-74.s.

Bu resimlerin Sultan Yavuz Selim zamanında saraya nakledildikleri ve albüm hâline getirildikleri, albümlerin bazı sayfalarında görülen Yavuz Sultan Selim'in mühründen de anlaşılmaktadır¹⁸. Bunlar saraya ya Yavuz Sultan Selim'in Anadolu'da Şah İsmail'in propagandasını yapan 40000 e yakın alevîyi öldürterek bazı tekkeleri kapatması ile tekke eşyası arasında saraya gelmiş; yahut Yavuz Sultan Selim Çaldıran Zaferinden sonra, Bediüzzeman Mirza bunları beraberinde İstanbul'a getirmiştir. Yavuz Selim zaferden sonra Tebriz'e girdiğinde Bediüzzeman Mirza ile birlikte bir grup Kalenderî kendisini karşılamış ve kendisi ile konuşmuşlardı¹⁹. Bediüzzeman Mirza da bir Kalenderî idi. Bu sebeple bu eserlerin onun yedinde bulunması tabîî kabul edilebilir.

Tekke ve tarikat sanatı, mimarîsi, küçük sanatları ve resmi ile ayrı bir yer işgal etmelidir. Tekke mimarîsi, tekke figürlü plâstiği ve resmi üzerinde lââyık olduğu ölçüde çalışılmamıştır. Halbuki bazı meseleler tarikat ve tekke açısından bakılınca daha başka bir mânâ kazanmaktadır. Çalışmalarımızın kültür tarihi ile birlikte tarikat ve tekke tarihleri göz önünde tutularak yapılması bizi daha belirli neticelere götürecektir.

18 Beyhan Yörükân (Karamağarah), Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Dört Albüme ve Bu Albümler Üzerindeki Çalışmalara Toplu Bakış (Türk Etnografya Dergisi, 1964-1965), 1-9.s.

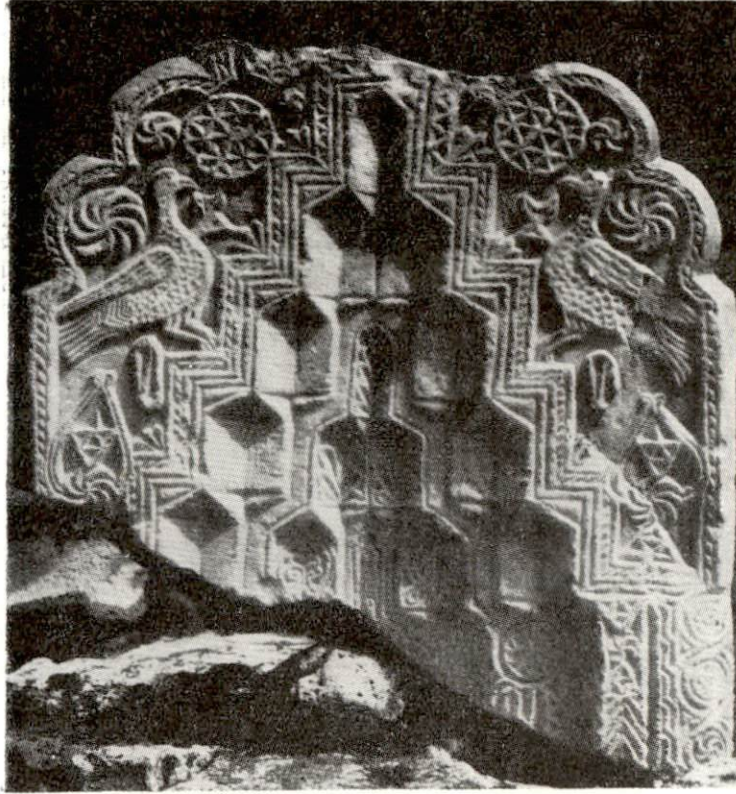
19 Lûtfî Paşa Tarihi, İstanbul 1341, 235-236.s.

1. Res. - Kırşehir. Arslanlı mezartası
Fig. 1- Tombstone decorated with lion figure at Kırşehir

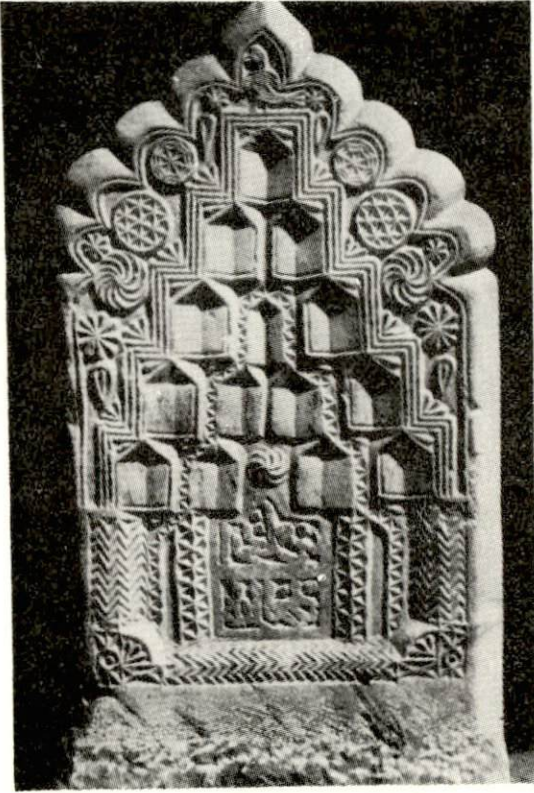
2. Res. - Tokat. Turna figürlü mezartası
Fig. 2- Tombstone decorated with stork figure at Tokat

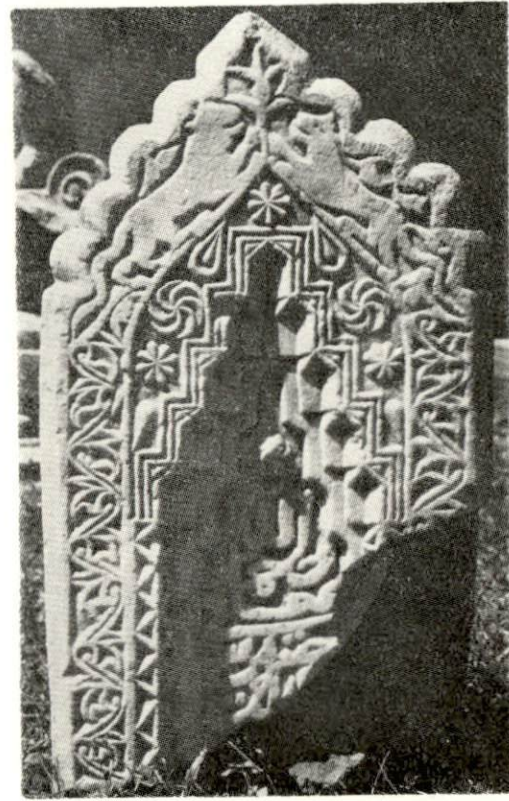
3. Res. - Sivas.Güvercinli mezartaşı
Fig.3- Tombstone decorated with pigeon figure at Sivas

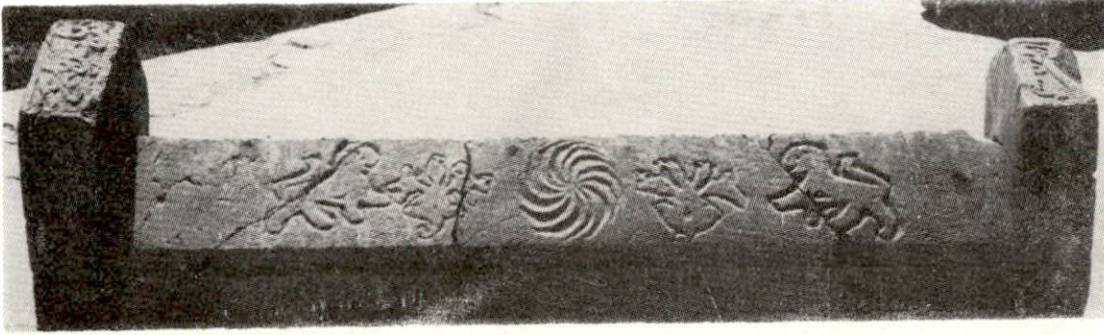
4. Res. - Tokat. Horozlu mezartaşı
Fig.4- Tombstone decorated with cock figure at Tokat

5. Res. - Sivas. Rozetli mezartaşı
Fig. 5- Tombstone decorated with rosettes at Sivas

6. Res. - Tokat. Çifte arslanlı, rozetli ve haşhaşlı mezartaşı
Fig. 6- Tombstone decorated with double lions, rosettes
and poppy figures at Tokat

7. Res. - Tokat. Haşhaşlı mezartaşı

Fig.7- Tombstone decorated with poppy figure at Tokat

8. Res. - Tokat. Haşhaşlı mezartaşı (detay)

Fig. 8- Tombstone decorated with poppy figure at Tokat (detail)

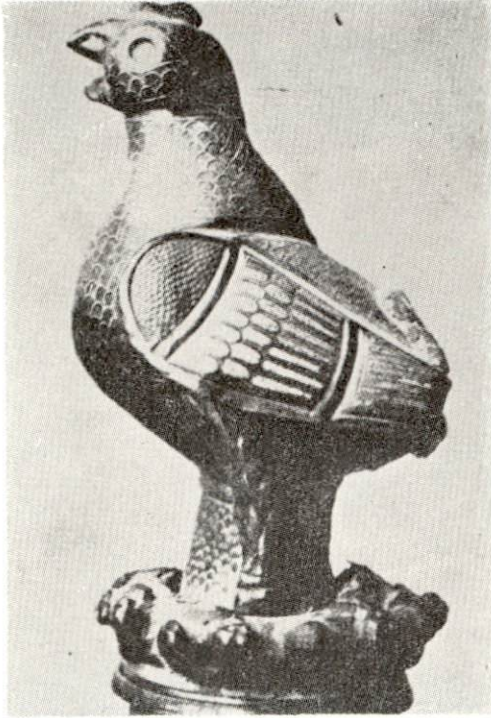
9. Res. - Bor. Haşhaşlı mezartaşı (Foto: Y. Önge)
Fig. 9- Tombstone decorated with poppy figure at Bor

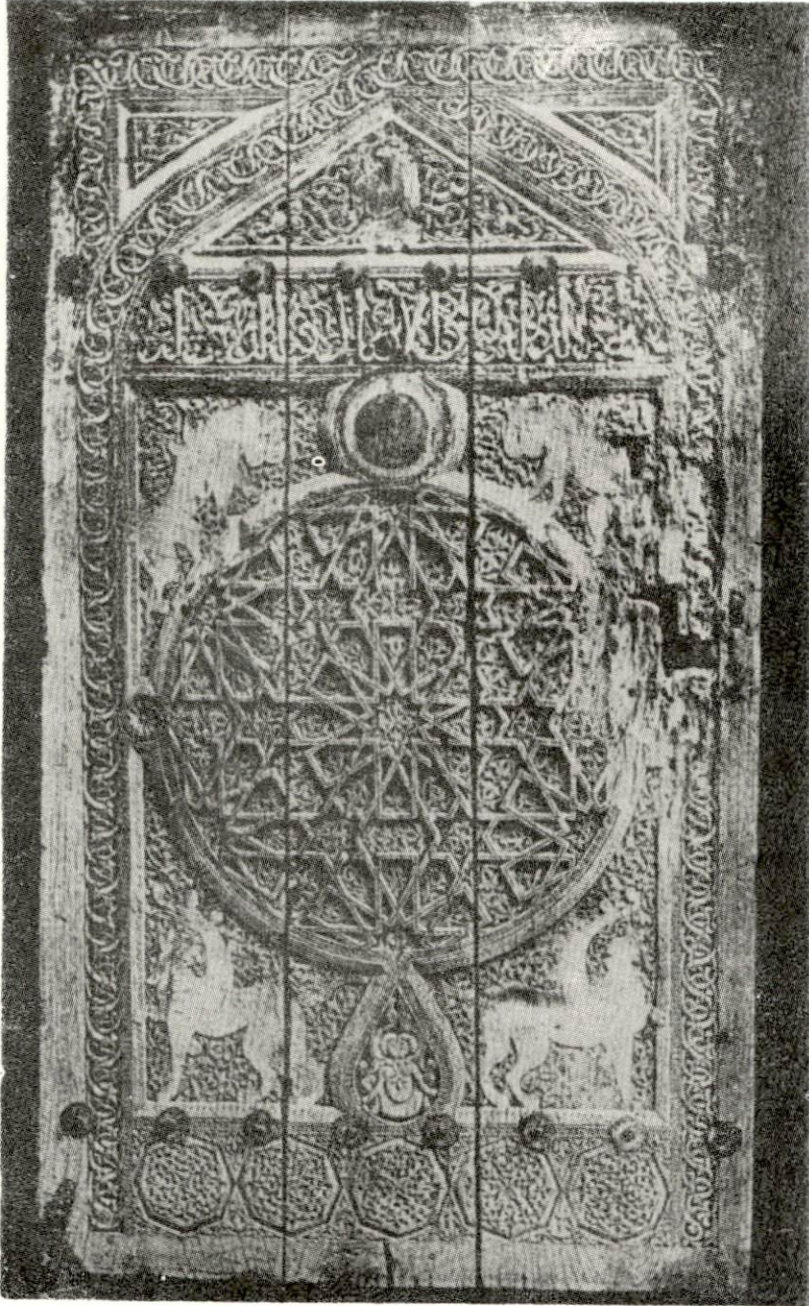
10. Res. - Konya. İnsan figürlü mezartaşı
Fig. 10- Tombstone decorated with human figure at Konya

11. Res. - Hacibektaş. Arslanlı çeşme
Fig. 11- Fountain formed as a lion at Hacibektaş

12. Res. - Konya. Nisan Tasından detay (Z. Oral'dan)
Fig. 12- Nisan Tası (Vessel used to keep April rains) at Konya (after Z. Oral)

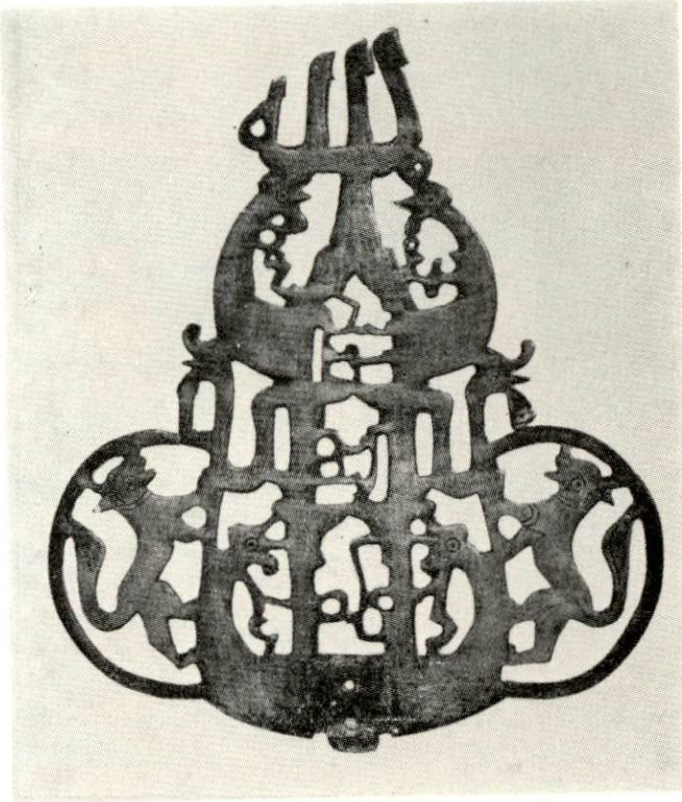
13. Res. - Karaman. Arslanlı kapı kanadı

Fig. 13- Door-wing decorated with lion figures at Karaman

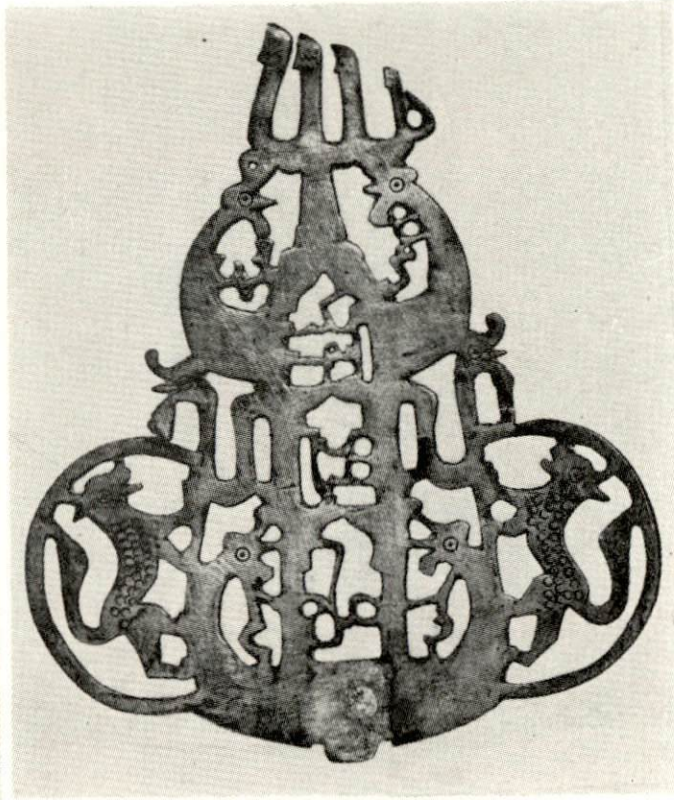

14. Res. - Akşehir. Horoz ve ejderli dolap kapağı

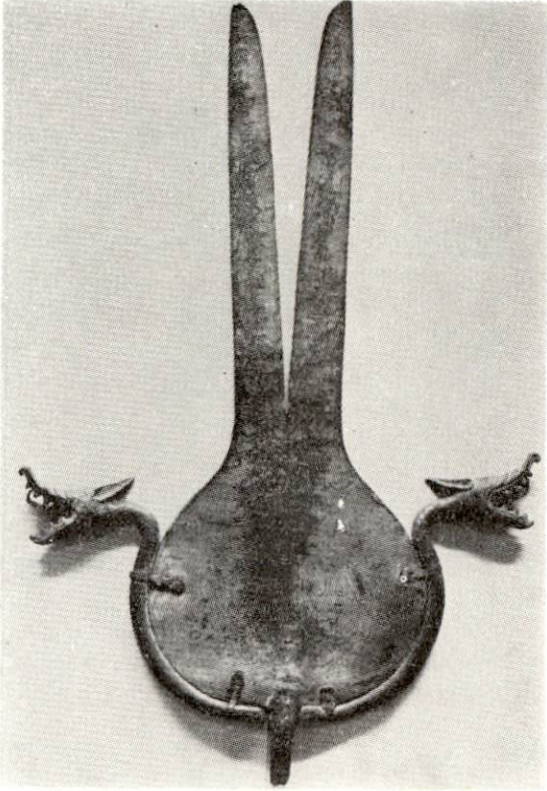
Fig. 14- Cupboard-wing decorated with cock and dragon figures at Akşehir

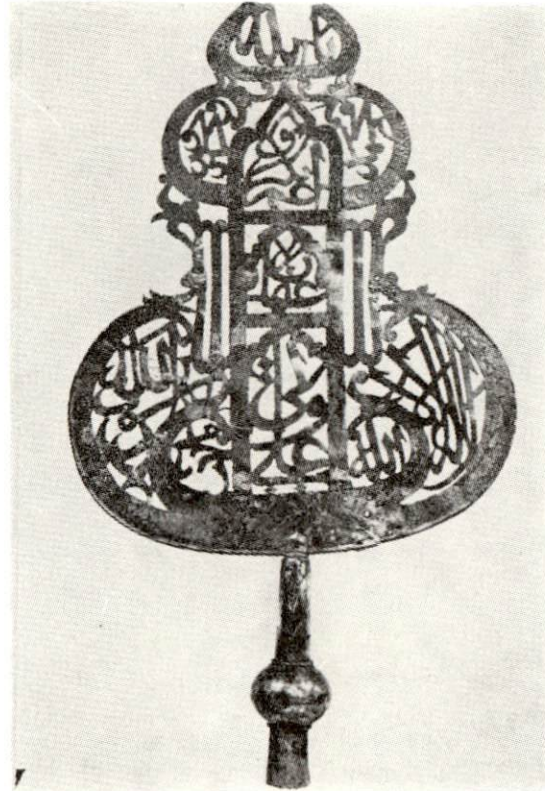
15. Res. - Seyyidgazi. Arslanlı ve ejderli alem
Fig.15- Alem decorated with lion and dragon figures at Seyyidgazi

16. Res. - Seyyidgazi. Arslanlı ve ejderli alem
Fig. 16- Alem decorated with lion and dragon figures at Seyyidgazi

17. Res. - Ejderli ve zülfikârî alem
Fig.17- Alem decorated with dragon and zülfikâr figures

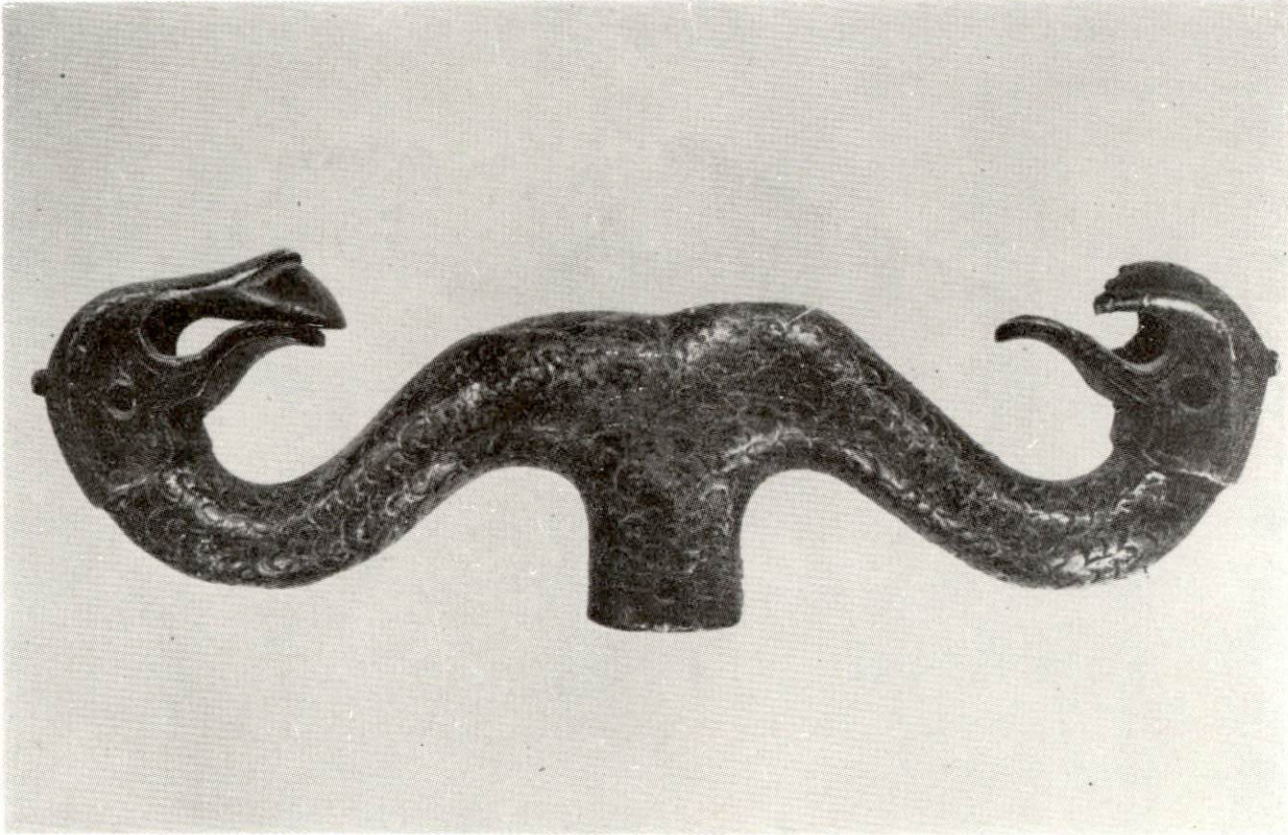
18. Res. - Afyon. Ejderli alem
Fig.18- Alem decorated with dragon figure at Afyon

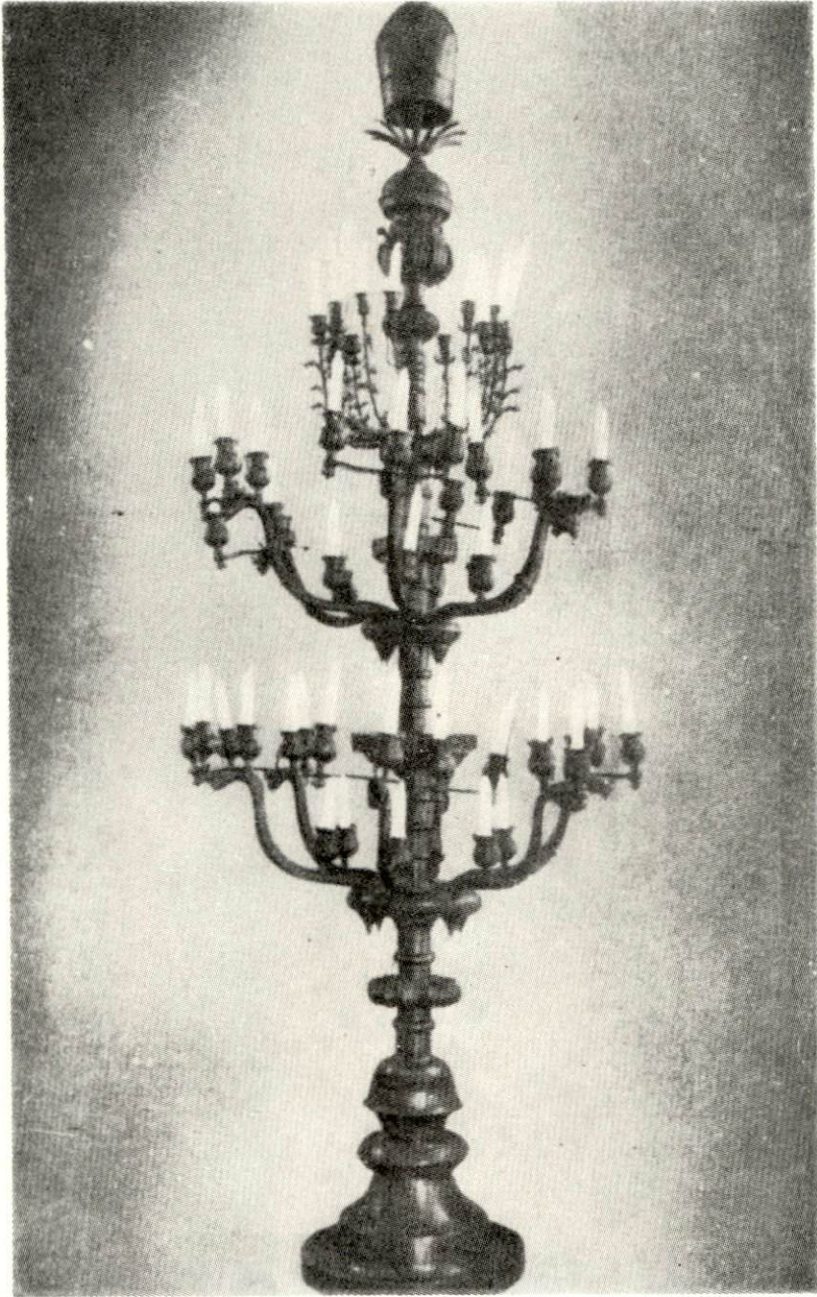
20. Res. - Divriği. Pençe-i Âli Abâ şeklindeki mühür (Özel koleksiyonumuzdan)
Fig.20- Seal in form of Pençe-i Âli Aba from Divriği (author's collection)

19. Res. - Pençe-i Âli Abâ şeklindeki alem
Fig.19- Alem in form of Pençe-i Âli Aba.

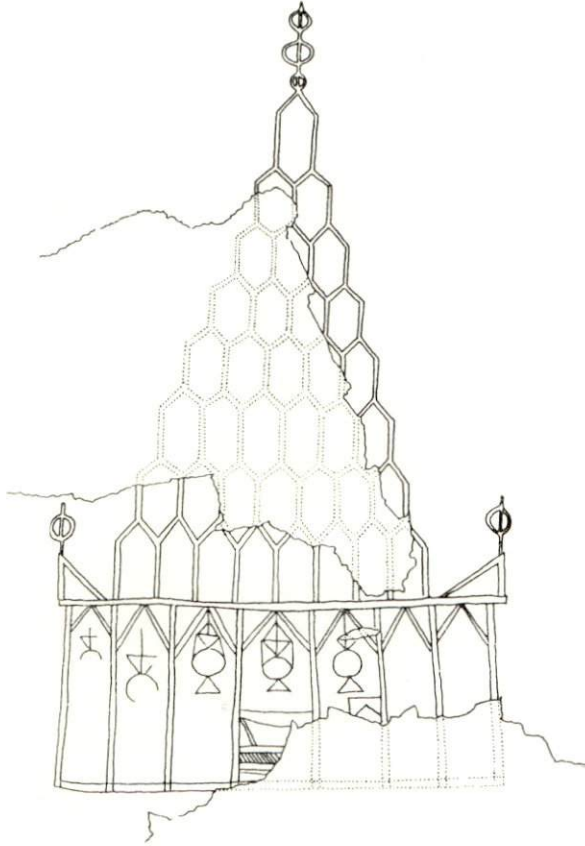

21. Res - Seyyidgazi. Ejderli asâ başı. (Özel koleksiyonumuzdan)
Fig. 21- Dragon headed stick from Seyyidgazi (author's collection)

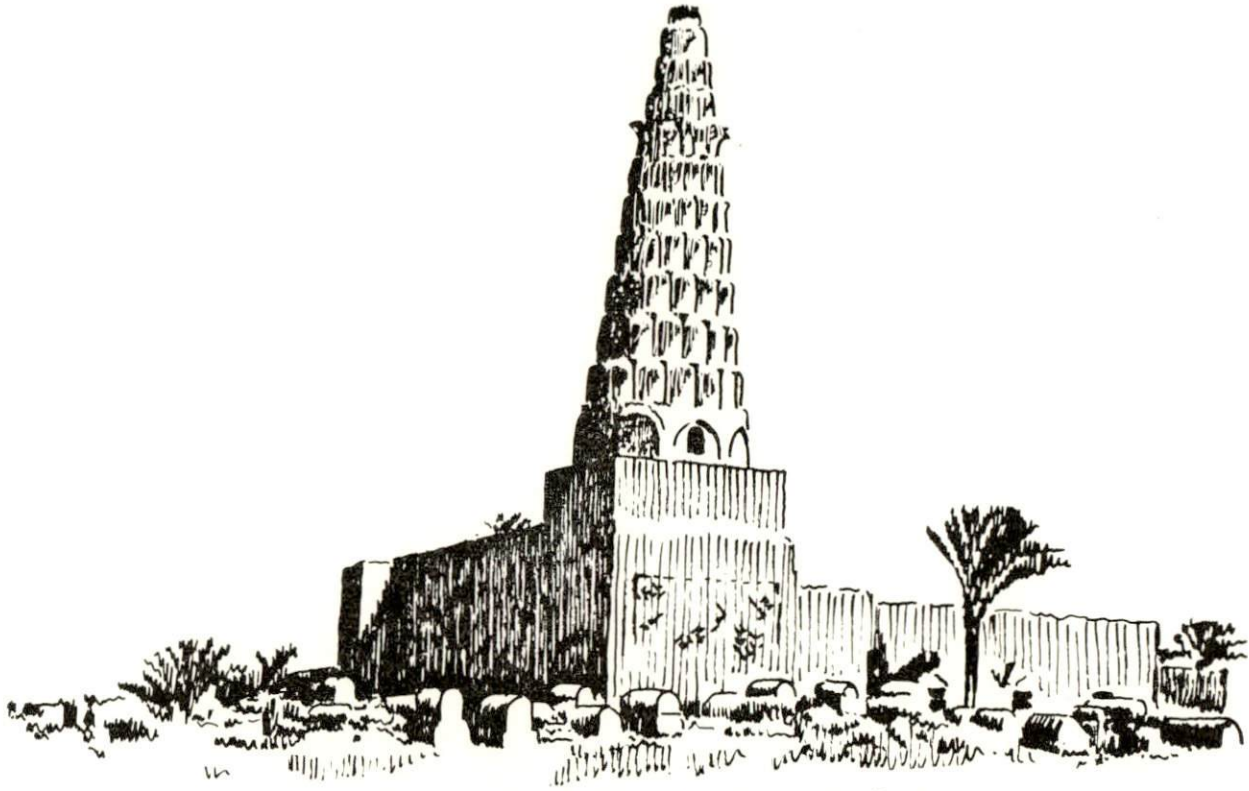

22. Res. - Hacibektaş, Kırkbudak (H. B. Kunter'den)

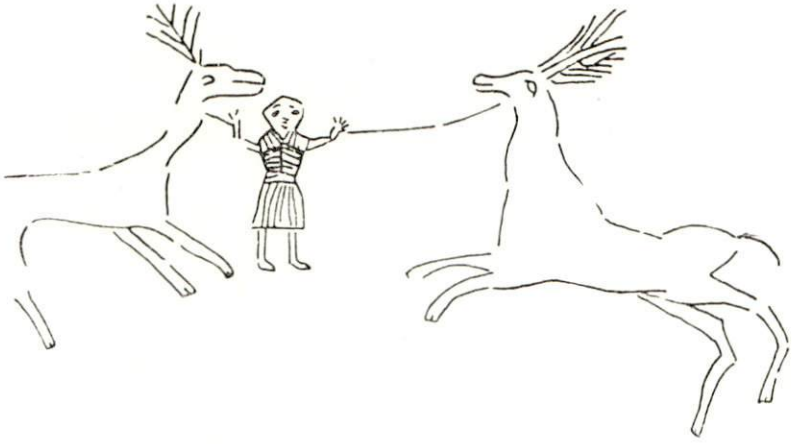
Fig. 22- Kırkbudak (Fourty handed candlestick) at Hacibektaş (after H.B.Kunter)

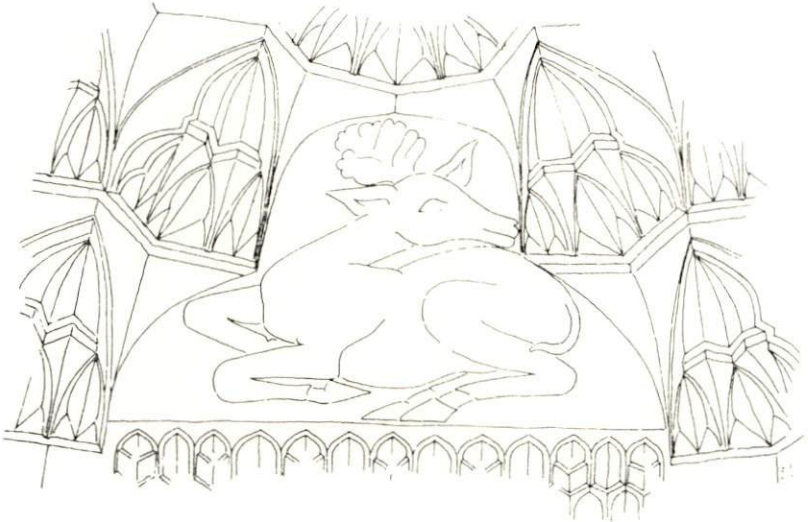
23. Res. - Tokat. Şeyh Mekkûn Tekkesinden bir grafitto (Çizim: Y. Önge)
 Fig.23- Sgraffito in Sheikh Mekkûn Convent at Tokat (drawned by Y. Önge)

24. Res. - Bağdad. Şeyh Şihâbüddin Sühreverdî Türbesi (Çizim: Y. Önge)
Fig. 24- Shrine of Sheikh Şihâbüddin Sühreverdî at Baghdad (drawned by Y. Önge)

25. Res. - Tokat, Şeyh Mekkûn Tekkesinden bir grafitte (Çizim: Y. Önge)
Fig.25- Sgraffito in Sheikh Mekkûn Convent at Tokat (drawn by Y. Önge)

26. Res. - Niksar, Çöreği Büyük Tekkesinde geyik kabartması (Çizim: Y. Önge)
Fig.26- Deer relief at Çöreği Büyük Convent in Niksar (drawn by Y. Önge)

27. Res. - Hacibektaş. Hacibektaş Veli

Fig. 27- Portrait of Hacibektaş Veli at Hacibektaş

28. Res. - Topkapı Sarayı Müzesi. 2153/64 B

Fig. 28 - Topkapı Sarayı Museum. 2153/64 B

29. Res. - Topkapı Sarayı Müzesi. 2153/29 B
Fig. 29 - Topkapı Sarayı Museum. 2153/29 B

30. Res. - Topkapı Sarayı Müzesi. 2153/29 B (detay)
Fig. 30- Topkapı Sarayı Museum. 2153/29 B (detail)

31. Res. - Topkapı Sarayı Müzesi. 2153/38 B

Fig.31- Topkapı Sarayı Museum. 2153/38 B

32. Res. - Topkapı Sarayı Müzesi. 2153/129 B

Fig. 32- Topkapı Sarayı Museum. 2153/129 B

33. Res. - Topkapı Sarayı Müzesi. 2153/128 A
Fig. 33- Topkapı Sarayı Museum. 2153/128 A

34. Res. - Topkapı Sarayı Müzesi. 2153/55 A
Fig. 34 - Topkapı Sarayı Museum. 2153/55 A